

*Др Душко Лопа̀ндић,
директор у Савезном министарству за иностране послове, Београд*

Реализација слободне трговине у југоисточној Европи као елемент подршке привлачењу страних инвестиција у региону и положај СРЈ

Увод

Према недавно објављеној студији Европске банке за обнову и развој (EBRD) из Лондона у којој се даје преглед основних субјективних критеријума које представници мултинационалних компанија износе као **најважнији разлог за улагање у некој земљи, на првом месту налази се "приступ на привлачно домаће/ регионално тржиште"**.¹⁾ Далеко иза овог критеријума су рангирани остали: јефтина квалификована радна снага (2), подстицајан правни оквир (3), подстицајан фискални третман (4), физичка блискост тржишта (5), расположивост сировина (6), јефтин рад (7) и јаке институционалне везе са домаћом земљом (8). Ово, другим речима значи да се најважнији фактор привлачности страних улагања односи на величину, развијеност и експанзивност домаћег тржишта, као и на његову интегрисаност у шири регионални и европски простор. У условима модерне технологије и производње, као и стратегије мултинационалних фирми, ни једно појединачно тржиште земаља југоисточне Европе није довољно атрактивно, ако истовремено није и повезано са другим тржиштима у региону и Европи. Због тога није чудо да поједине националне агенције за промоцију инвестиција на Бал-

1. EBRD Secretariat: "How do foreign investors assess the quality of labor in transition economies? Results from a postal survey", <http://www.ebrd.org/english/region/index.htm>

кану истовремено настоје и да промовишу атрактивност ширег региона југоисточне Европе²⁾.

У овом оквиру, један од најконкретнијих пројеката покренутих у региону представља реализација **зоне слободне трговине у југоисточној Европи**, иницирано у оквиру Пакта о стабилности у ЈИЕ. Идеја о слободној трговини на Балкану није нова. Први предлози на ту тему давани су још између два светска рата, а обновљени у оквиру тзв. "Балканске сарадње".³⁾ У новије време, ову идеју је подржала и Светска банка, у оквиру плана за развој југоисточне Европе⁴⁾. На "Форуму о трговинској политици" земаља Пакта о стабилности у ЈИЕ, одржаном у јануару 2001. године у Женеви, покренут је процес преговора о закључењу **Меморандума о трговинској либерализацији и олакшавању услова трговине, који је завршен 27.6.2001. године у Бриселу.**

I Меморандум о трговинској либерализацији и олакшавању услова трговине у југоисточној Европи

1. Ток преговора о МоР

Преговори о закључењу Меморандума о трговинској либерализацији и олакшавању услова трговине земаља у југоисточној Европи (у даљем тексту: *МоР*) су вођени у оквиру "*сйалног комитетиа*" *Радне групе за трговинску либерализацију* Пакта о стабилности у ЈИЕ. У преговорима су учествовале седам земаља "корисница" Пакта о стабилности (*СРЈ, БиХ, Хрватска, Македонија, Албанија, Буџарска и Румунија*), које су међусобно и закључиле "Меморандум". Поред тога, циљеве меморандума је прихватила и Молдавија, као нова чланица ПоС. Осим тога, у преговорима су активно учествовале и друге земље и организације које су активне у ПоС, попут Комисије ЕУ, САД, Велике Британије, Швајцарске, Словеније, Турске, Светске банке, СТО, и UN/ECE.

Преговори су вођени на основу нацрта МоР који је припремио секретаријат Пакта о стабилности, уз учешће ексерата КЕУ, СТО и СБ. Поред женевског састанка, одржане су укупно четири рунде преговора (Загреб, 1/2. марта 2001, Београд 2/3. април 2000, Брисел 2/3. маја 2001. године, Тирана 21. маја 2001. године), као и завршни састанак у Бриселу, 27. јуна 2001. године када је меморандум и потписан.

2. Видети, у том смислу публикацију "Investment Guide for Southeast Europe", Sofia, 2000. објављен од стране Bulgaria Economic Forum NGO (електронска везија на <http://www.seeuropa.net>) У припреми ове публикације су учествовали и експерти из Европског покрета у Србији и Г17.
3. Видети шире у Д. Лопандић: "Регионалне иницијативе у Југисточној Европи", ИМПП; ЕПУС, Београд, 2001., 187 стр.
4. В. World Bank: "The Road to Stability and Prosperity in SEE", Washington, 2000.

Први нацрт МоР је био врло амбициозан, са циљем да се обухвати што више области либерализације ("мали СТО"), као и да се усвоје решења која су, на пример, либералнија него СЕФТА споразум. Постепено, у току преговора, МоР је сведен на реалну меру. У начелу, делегације **СРЈ, Македоније, БиХ и Албаније** су од почетка подржале основне циљеве и начела иницијативе о закључењу МоР, као начина за реализацију боље економске сарадње и олакшавање регионалне трговине, на путу успостављања нормалних односа у региону. С друге стране, **Хрватска, Бугарска и Румунија** су из различитих разлога и у разном обиму у почетку имале доста резерви према самој иницијативи, а посебно према предложеној садржини МоР. Ове разлике су произиласиле донекле из политичких разлога (Хрватска), али још више из објективних разлога, односно различитог положаја земаља учесница у односу према чланству у СТО (Румунија, Бугарска, Хрватска и Албанија су чланице СТО), као и у односу према ЕУ (Румунија и Бугарска, као званични кандидати за чланство у ЕУ су се плашиле да би учешће у МоР могло "угрозити" њихов истурени положај према ЕУ). Из наведених разлога, није ни дошло до неког напретка у погледу закључења јединственог или једнообразног споразума о зони слободне трговине у ЈИЕ, него је МоР само иницирао закључење серије билатералних споразума (укупно би требало закључити 21 билатерални споразум).

2. Садржај МоР

МоР, потписан 27.6.2001. године од стране СРЈ, БиХ, Албаније, Хрватске, Македоније, Бугарске и Румуније, састоји се из преамбуле и 15 тачака (чланова) које су подељене на три дела:

- питања у вези са закључењем билатералних споразума о слободној трговини (сугерисани елементи билатералних споразума) – тачке 1-6
- питања од дугорочнијег карактера (усклађивање прописа који имају утицаја на трговину), тј. тачке 7–11,
- и тачке завршног и институционалног карактера (спровођење МоР), тачке 12-15.

У **преамбули** се посебно даје нагласак на процесе регионалне сарадње, европске интеграције као и подршка процесу уласка у чланство СРЈ и других земаља региона у СТО. Посебно се помиње самит у Загребу ЕУ и земаља ЈИЕ (западнoг Балкана), као и "Акциони план" за регионалну економску сарадњу усвојен на самиту земаља "Процеса сарадње у ЈИЕ".

У **тачки 1** стране потписнице се обавезују да ће развијати мрежу међусобних споразума о слободној трговини, у складу са правилима СТО и паралелно односима сваке земље са ЕУ. У том оквиру у **тачки 1.1.** потписнице се обавезују да ће се уздржати, након потписивања овог меморандума, од увођења било којих мера које ограничавају или ремете трговину у већем степену него што је неопходно да би се решиле посебне и осетљиве околности у сагласности са правилима СТО (**standstill** клаузула).

У тачки 1.2. предвиђено је да се потписнице обавезу да ће започети преговоре о споразумима о слободној трговини у циљу њиховог потписивања до краја 2002. године. Предлаже се тако да земље потписнице узајамно укину све прејуреке у увозу и извозу (царине, количинска ограничења и мере истог дејства) од момента ступања на снагу билатералних ССТ. Изузетак би чинили »осетљиви производи« у увозу код којих би прелазни период трајао најдуже до шест година. Такође се даје дефиниција обухватности слободне размене у увозу, коју би чинило »најмање 90% царинских позиција и узајамне трговине уговорних странака⁵⁾.

У тачки 1.3. предвиђа се да и раније закључени споразуми о слободној трговини буду усклађени са горе наведеним принципима, и то до краја 2002. године. Ова обавеза би се односила и на споразум о слободној трговини између СРЈ и Македоније, о чему су већ раније отпочели наши билатерални разговори са македонском страном.

Тачка 2 предвиђа посебну процедуру за постепено елиминисање евентуалних међусобних количинских ограничења и мера сличног дејства. Ова процедура је разрађена у посебној изјави, која не чини део потписаног меморандума, али која је усвојена у оквиру Радне групе за трговинску либерализацију ПоС.

Тачка 3 се односи на правила о пореклу производа.

Тачка 4 само предвиђа обавезу земаља потписница да, приликом примене разних заштитних мера (антидампинг и друго) поштују основна правила СТО.

У другом делу тачке, предвиђа се да будући ССТ садрже и одредбе које се односе на владине набавке, државну помоћ и државне монополе, у складу са начелима СТО.

Тачка 5 оквирно предвиђа међусобну будућу сарадњу у царинској области.

Тачка 6 предвиђа начелну либерализацију трговине услугама, о чему би претходно била израђена посебна регионална студија.

Наредни део МоР се односи на дугорочније мере усклађивања прописа између земаља потписница, као и њихових прописа са правилима ЕУ, што може имати позитивне последице по међусобну трговину.

Тачка 7 се односи на прописе у области ветерине, здравља људи, фитосанитарне прописе, прописе о животној средини, који би требало да се ускладе са СТО, ЕУ и другим међународним организацијама и њиховом регулативом.

У тачки 8 потписнице се обавезују да ће сарађивати у питањима примене стандарда, техничких прописа, тестова, акредитационих система и метрологије. Посебно ће се подстицати сарадња органа који су надлежни за стандарде и системе акредитације.

5. Другим речима, 10% од билатералне трговине/тарифних ознака може бити и даље царинено нормалним царинама, односно обухваћено режимом клаузуле највећег повлашћења према трећим земљама. Имплиците, ово се највећим делом односи на пољопривредну размену.

Тачка 9 широко регулише питање хармонизације прописа са прописима ЕУ у низу области попут компанијског права, рачуноводства, пореза, банкарства и политике конкуренције.

Тачка 10 се односи на прописе о интелектуалној својини.

На посебно инсистирање САД, усвојена је и **тачка 11** којом се потписнице обавезују да ће генерално либерализовати своје трговинске политике у односу на остатак света.

У завршном делу МоР, предвиђене су мере и механизми за праћење преузетих обавеза у оквиру МоР. Имплементација обавеза из МоР ће се пратити у Радној групи за трговинску либерализацију МоР (**тачка 12**). Подржава се брзо укључење БиХ, СРЈ и Македоније у СТО (**тачка 13**) и тражи се техничка помоћ међународне заједнице (**тачка 14**). Најзад, у **тачки 15** предвиђено је одржавање редовних састанака министара спољне трговине земаља потписница МоР.

3. Оцена и реализација МоР

МоР није међународно правно обавезујући документ, што говори и само његово име. Ради се о свечаној, у првом реду политичкој, изјави о намерама. Ово наравно, не значи да се самим чином потписивања, владе земаља потписница нису на изванредан начин међусобно (а и у односу на међународну заједницу) обавезале на одређено чињење.

Закључење МоР је широко поздрављено у региону и ван њега, као једна од главних успешних тачака Пакта о стабилности у ЈИЕ. Оцењује се да МоР може да представља "правни оквир за земље региона како би координисале процес либерализације спољне трговине, уз минимизовање појава трговинске дисторзије или кријумчарења и корупције"⁶). Наглашава се да је МоР значајан, како из политичких тако и економских разлога⁷). Указује се да су циљеви МоР још далеко либералнији него садржај споразума СЕФТА. Међутим, указује се на потенцијалне недостатке и слабости: дуг прелазни период за реализацији ЗСТ (6 година), могућност дисторзије трговине у случају неусклађености споразума, могуће користити само за развијеније земље и сл.⁸

Не треба такође заборавити да је за све заинтересоване земље, ЗСТ у ЈИЕ само средство које је *комплементарно главном циљу: интеграцији у ЕУ*, са којом све ове земље реализују главнину своје трговине.

Било би укупно потребно да се до краја 2002. године закључи 21 билатерални споразум између седам земаља. Према извештају секретаријата ПоС из јануара 2002. године⁹), до краја 2001. године, преговори су закључени за шест споразума постојало већ пре склапања МоР. У међувремену, закључено је још три спора-

6. World Bank: *Creating a liberal Trade Environment; Recent Progress in Trade Liberalisation in SEE*, Background Paper for Second Regional Conference for SEE, Bucharest, 25 October 2001.

7. С. Michalopoulos: *The Western Balkans in World Trade, An Essay in Memoriam of Bela Belassa*, October 2001, 23 p, <http://www.stabilitypact.org>.

8. *Ibid*, стр. 19.

зума, док је седам споразума у процесу преговора. За јуни 2002. године предвиђен је и нови састанак министара спољне трговине земаља учесница.

II СР Југославија и процес спољнотрговинске либерализације

1. Основне црте реформе спољнотрговинског система СРЈ

Након прлитичких промена у СРЈ октобра 2000. године, дошло је и до значајних реформи на пољу спољне трговине¹⁰). У правцу дерегулације и либерализације овога сектора:

- децембра 2000. године, између осталог, укинута је обавеза уписа у посебан регистар за фирме које се баве спољнотрговинским пословањем;

- такође је укинута обавеза подношења "пријава" за обављање спољнотрговинских послова;

- укинута је обавеза обавезне продаје девиза приликом спољнотрговинских операција (5% од вредности увоза и 10% од вредности извезене робе);

- у мају 2000. године извршена је даља обимна либерализација спољнотрговинског режима: укинуте су тзв. квоте на увоз. Веома мали борј производа је укључен у тзв. систем дозвола (у увозу или извозу), док је неколико производа на режиму тзв. извозних квота (неки базни пољопривредни производи),

- ниво **просечних царина у увозу је снижен** са просечно 14,3% на 9,4%.

Наведене једностране промене у спољнотрговинском режиму су праћене и одговарајућим мерама у односу на мађународно окружење:

- СРЈ је 2001. године поднела молбу за улазак у чланство Светске трговинске организације (очекује се да преговори буду завршени у току наредне две године);

- јуна 2001. године СРЈ је заједно са шест других земаља региона југоисточне Европе потписала "Меморандум о разумевању о трговинској либерализацији и олакшицама у трговини" којим је предвиђено да све ове земље међусобно закључе билатералне споразуме о слободној трговини до краја 2002. године;

- у току 2001. године отпочеле су техничке припреме за преговоре између СРЈ и ЕУ о закључењу споразума о стабилизацији и асоцијацији (којим се формирала и зона слободне трговине између СРЈ и ЕУ).

2. Стање преговора о слободној трговини СР Југославије

До сада СР Југославија има **закључене споразуме о слободној трговини са Македонијом** (закључен октобра 1996. године) и са **Русијом** (примењује се од августа 2000. године).

9. *Report SP WT II on the Working Group on Trade Liberalisation and Facilitation*, London, 23.1.2002, <http://www.stabilitypact.org>.

10. Напомињемо, међутим, да због познатих разлога највећи део регулативе СРЈ у овој области није примењен на територији Црне Горе нити Космета.

СРЈ и БиХ су парафирале споразум о слободној трговини 13.12.2001. године. Споразум је потписан 1.2.2002. године.

Са **Мађарском**, споразум о слободној трговини је закључен 8.марта 2002. године (важиће од почетка јуна ове године).

Осим тога, са **Хрватском** преговори су отпочели у 2002. години.

Очекује се отпочињање преговора и са **Албанијом, Бугарском и Румунијом, као и са Словенијом.**

Најзад, интерес за закључење сличног споразума су показале **Словенија и Белорусија.**

Треба указати да СРЈ још увек знатно заостаје у процесу либерализације својих спољнотрговинских односа, што је последица дугогодишњих санкција. На пример, Хрватска, која је и чланица СТО, има закључене споразуме о слободној трговини са ЕУ, ЕФТА земљама, Словенијом, БиХ, Македонијом, Пољском, Чешком, Словачком, док води преговоре и са Турском, Бугарском и Румунијом. Очекује се да ће ускоро постати и чланица организације СЕФТА (за шта је потребно претходно закључити билатералне аранжмане са свим чланицама СЕФТА и са ЕУ, као и постати чланица СТО).

3. Један пример: садржај споразума СРЈ-БиХ

СРЈ и БиХ су 13.12.2001. године парафирале "Споразум о слободној трговини између СРЈ и БиХ". Споразум има 35 чланова, 2 анекса као и протокол о дефиницији појма "производи са пореклом" и начинима административне (царинске) сарадње¹¹).

Споразумом се предвиђа, као циљ ширење међусобне трговине, обезбеђење правичних услова конкуренције, допринос светској трговини и унапређење сарадње на тржиштима трећих земаља (члан 1).

Стране су се обавезале да у међусобној трговини неће уводити нове увозне царине или таксе. У погледу увозних царина, СРЈ се обавезала да ће већину царина укинути даном ступања на снагу споразума (изузетак су царине на увоз деривата нафте и на пнеуматске гуме, где ће царине бити укинуте постепено, у року до 1.1.2004. године).

С друге стране, БиХ се обавезала да ће царине на увоз укидати постепено, и то на 60% од њиховог базног износа даном ступања на снагу споразума, 40% од износа са 1.1.2003. године и у потпуности са 1.1.2004. године.

Две стране су укинуле и све извозне царине (које нису ни постојале) као и увозна количинска ограничења. У погледу извозних количинских ограничења, постоји један број изузетака (робе где она нису укинута) наведених у анексу II (ради се о базним пољопривредним производима и храни).

11. Куриозитета ради, треба напоменути да је Дејтонским споразумом било предвиђено закључење царинске уније између СРЈ и БиХ, али да ова одредба никада није примењена.

Споразумом се такође предвиђа укидање техничких препрека у трговини (члан 8), регулисање државних монопола (члан 16), слобода плаћања (члан 17), правила конкуренције (чл 18), јавне набавке (чл. 20), заштита интелектуалне својине (чл. 21), заштитне мере (чл. 22, 23, 24, 27, 28). Формирана је и "Мешовита комисија" са спровођење споразума (чл. 30). Изражена је и начелна спремност за либерализацију тржишта услугама (чл. 31).

Важно је напоменути да парафирани текст споразума између БиХ и СРЈ у највећој мери (највећи број чланова је само преузет) следи врло сличан споразум закључен између БиХ и Хрватске 19.12.2000. године који важи од 1.1.2001. године (осим изузетака, тј. анекса I и II у споразуму БиХ и СРЈ). У оба случаја пуна реализација слободне трговине ће бити постигнута 1.1.2004. године.

Закључак

Процес стварања зоне слободне трговине у југоисточној Европи је незаустављив јер одговара међународним мултинационалним компанијама, стању међународне привреде, као и процесе интеграције у Европи. У овом процесу, све земље неће имати исте користи, али би у целини либерализација трговине могла да подстакне и потпомогне развој, као и раст страних инвестиција у регион југоисточне Европе.

Наша земља је у процес либерализације спољне трговине ушла међу последњима, због међународних санкција и искључења из процеса светских трговинских преговора (Уругвајска рунда, СТО). На краћи рок, либерализација трговине са нашим суседима, бившим републикама СФРЈ би могла да подстакне трговину и олакша раст. При томе, видно је и постојање трговинског дефицита са земљама развијенијим од наше, попут Хрватске или Словеније.

Сапоразуми о слободној трговини су углавном типског карактера. Потребно је да они у потпуности буду усклађени са правилима СТО. Истовремено, било би потребно избећи усложњавање различитих решења у појединим билатералним споразумима. У супротном, постојање већег броја различитих споразума може отежати царинске процедуре и представљати основу за разне облике трговинске дисторзије, "прања папира" и слично. Постојање великог броја преференцијалних споразума повећава важност примене тзв. "правила о пореклу" производа, на које ће се примењивати врло различите царине, сходно њиховом пореклу производње.